

Pervot kulttuurit tulemisen tilana

Kaisa Ilmonen & Tuula Juvonen

Queer-tutkimusta ei voi ajatella pervokulttuurista erillisenä ilmiönä. Juuri kulttuurin kautta artikuloituvat ensi kertaa monet näkökulmat, joihin tutkijat töissänsä myöhemmin tarttuvat. Käsillä olevan SQS-lehden teemanumeron aiheena onkin siksi pervot kulttuurit ja kulttuurin pervouttaminen. Tekstien tavoitteena on jäsentää erilaisten kulttuurimuotojen keinoja osallistua queerin muutoksen prosesseihin.

Pervous ja pervottamisen mahdollisuus on aina läsnä myös valtakulttuurissa. Näin oli laita myös 1900-luvun taitteen uudessa sosiaalisessa mediassa eli postikorttitaiteessa, jossa raottuu maailma ”jota ei virallisesti ollut olemassa”. Harri Kalhan galleriaosiossa käsitellään Euroopassa kiertäneitä kuvia haluista ja sukupuoliista, jotka asettuivat toisin suhteessa heteronormatiiviseen valtakulttuuriin ja haastoivat sen konventioita. Kuvien esittämällä alakulttuurisilla ilmiöillä ei tuolloin vielä ollut vakiintuneita nimiä, mutta ne silti hakivat itselleen strategista ilmaisua ja hahmoa visuaalisissa käytännöissä.

Visuaalisuuteen nojaa myös pornografia, jota Susanna Paasonen on tarkastellut yhtenä mediakulttuurin genrenä kirjassaan *Pornosta*. Kuten Jenny Kangasvuo arvostelussaan toteaa, pornosta tekee kiinnostavan ja kiihottavan sen suhde kulttuuriin arvoihin, joita se sekä syleilee että kääntää pääläelleen, samalla poiketen valtavirrasta. Samankaltaiset piirteet

ovat ominaisia myös pervokulttuurille. Myös pornokulttuurin muodot kuitenkin muuttuvat, siinä missä pornona pidetystä seksuaalisuudesta muotoutuu ajan kuluessa uudenlaisia normeja.

Visuaalisen median ohella kirjallisuus on kulttuurimuoto, jossa pervoudelle on yritetty tehdä tilaa. Kirjallisuudentutkimuksen väitöskirjansa *Possibilities of Silence: The Publishing and Reception of Queer Topics in Finland during the Interwar Years (and Beyond)* lektiiossa Alexandra Stang kuvaa, kuinka 1920- ja 30-luvulla Suomessa julkaistussa kirjallisuudessa kaiverrettiin eri tavoin paikkoja toiseudelle. Tällaiset kaunokirjallisuuden ”epätervetulleet teemat” on Stangin mukaan mahdollista tunnistaa queer-luentaa hyödyntämällä. Sukupuolen ja seksuaalisuuden variointi, silloinkin kun se tehtiin verhotusti, kohtasi kuitenkin usein vastarintaa – ja yhä edelleen queer-tutkijat törmäävät siihen, että heidän on vaikea saada käsikirjoituksiaan julkaistuksi valtakulttuurisessa tiedemaailmassa.

Heteroseksistisen yhteiskunnan avoimempi haastaminen tuli Suomessa mahdolliseksi vasta 1980-luvulla. Iris Lehto ja Anni Rannikko käsittelevät puheenvuorossaan pohjoiskarjalaisen ”Voimakosken” kirkonkylän tuntumassa vuonna 1982 järjestettyä lesboleiriä välitilan raamittamana alakulttuurisena kokemuksena, jossa ”lesboalakulttuurin merkitysmaailmaa uusinnettiin yhteenkietoutuneena periferiseen pohjoiskarjalaiseen

SQS
1–2/2015

I

Johdanto

Kaisa
Ilmonen
&
Tuula
Juvonen

järvimaisemaan ja maalaiskylään”. Lesboleirin tarjoama alakulttuurinen välitila käänsi osallistujensa erilaisuuden kokemuksen uusiksi mahdollisuuksiksi. Lehto ja Rannikko toteavatkin, että leiri mahdollisti uuden lesbotietoisuuden synnyttämisen ja muodosti siten käännekohdan suomalaisessa lesbokulttuurissa (Lehto ja Rannikko 2015, 20).

Queer on puolestaan se käsitteistö, jolla vastarintaa alettiin ilmaista Yhdysvalloissa 1980-luvulla. Jacek Kornak kirjoittaa sukupuolentutkimuksen väitöskirjansa *Queer as a Political Concept* lektiössä siitä, kuinka aktivistit ottivat omakseen loukkaavan ja halveksuntaa osoittavan käsitteen ”pervo” ja antoivat sille uusia merkityksiä myös poliittisissa diskursseissa. Näin hän osoittaa, kuinka halveksivat nimet kantavat jo siementä uusille merkityksille ja käyttötavoille. Samalla kun nimeäminen tekee ilmiön olemassa olevaksi, nimeäminen sekä avaa käsitteen haltuunotolle että alkaa muodostaa vartioitavia rajoja ilmiön ympärille. Näin kävi myös queeriksi nimetylle politiikalle. Yhtäältä queeriä käytettiin osoittamaan anarkistista vetäytymistä oppositioon, toisaalta sen avulla haluttiin määritellä vallitsevat olosuhteet radikaalisti uudelleen.

Pervo asenne on inspiroinut yhteiskunnallisen aktivismin ohella myös kulttuurituotannon kenttää. Laine Zisman Newmanin keskustelunavaus esittelee Kanadassa toteutetun queer-naisten alakulttuurista kabareesitystä *Dirty Plötz*, joka ristiinvalaisee queer-naisen ruumiillisuuden moninaisia puolia näyttämöllä. Esitys kyseenalaistaa naisen esittämisen konventioita teatteritaiteessa tutkimalla toiseutetun ruumiin ulottuvuuksia ja piirtämällä naisen ääriviivat uudelleen, vinoon.

Leena Romu tarkastelee myös piirtämistä, tosin hyvin konkreettisesti, esitellessään meille sarjakuvataiteilija Annukka Leppäsen tuotantoa. Kuten Romu osoittaa, töissään Leppänen ironisoi ja karnevalisoi lesbojen arkea, leikittelee kategorioilla ja kutsuu lukijansa mukaan villeihin ”mitä, jos...”-spekulaatioihin.

”Mitä, jos...”-spekulaatioita on toisinaan kutsuttu myös utopioiksi. Artikkelissaan Piotr Sobolczyk ei kuitenkaan ole tyytyväinen utopian käsitteeseen. Hän purkaa binaarisen utopia–dystopia-mallin palaamalla Herbert Marcusen ja Melanie Kleinin tarjoamin välinein keskeisiin yhdysvaltalaisiin queer-teoreettisiin teksteihin, joita uudelleen lukemalla hän ehdottaa queer-teoreettiseksi käsitteeksi utopian ja dystopian sijaan tulevaisuuteen kurottavaa pervoa atopiaa. Mutta mitä atopia sitten tarkoittaisi kulttuurisena käytäntönä?

Kun queer siirtyy entistä vahvemmin osaksi valtakulttuuria, on ilmeistä, että aiempi yksinomainen heteronormi on murtumassa. Muutos alkaa näkyä myös uskontojen piirissä. Malin Fredrikssonin arvio Yvette Taylorin ja Ria Snowdonin toimittamasta teoksesta *Queering Religion, Religious Queers* muistuttaa meitä siitä, että uskonnollisetkin käsitykset ovat haastettavissa ja pervoutettavissa. Uskonnollisten normien kyseenalaistaminen luo tilaa uudennaisille identiteeteille ja toimille, jotka muuttavat vakiintuneita käsityksiämme uskonnoista.

Uskonnon lisäksi toinen valtavirran kenttä, jossa kulttuurinen muutos alkaa näkyä, on politiikka. Kuten Anna Moringin arvio Tuula Juvosen kirjasta *Kaapista kaapin päälle. Homoseksuaaliset ihmiset ja heidän oikeutensa edustuksellisessa politiikassa* muistuttaa, politiikassa menestyneet julkiesbot ja -homot ovat 2000-luvun aikana runsastuneet merkittävästi mediassa. Tämä saa Moringin aiheellisesti kysymään, millaiseksi kunniallisen elämän ihanne muuttuu silloin, kun normin noudattaminen ei enää edellytä heterosubjektia?

Elämmekö ehkä länsimaissa jo toteutunutta pervoutopiaa? Näinkin voisi ajatella, kun katsoo esimerkiksi HBO:n valtavirtaan ujuttautunutta televisiosarjaa *Looking*, jossa sanfransicolaiset homomiehet etsivät ja löytävät miesseuraa. Mutta kuten Nicholas Manganas puheenvuorossaan toteaa, tämäkään toteutunut utopia ei tunnu tekevän miehiä onnellisiksi, sillä

sarjan queer on jo normittunut, queeristä on tullut arkipäiväistä ja banaalia. Kuitenkin sarjan miehet etsivät yhä edelleen ”jotain toista”. Manganas ehdottaakin, että sarjan nimi *Looking* tarjoaa sen uuden queerin potentiaalin, joka yhä löytyy katsomisen prosessista sinänsä.

Tämä prosessuaalinen katse ilmentää uuden artikuloinnin haasteellisuutta. Jos queer on ei-kielellisessä muotoutumisen tilassa, sen on etsittävä muita kuin kielellisiä keinoja ilmaisuunsa – joita löytyy, kuten tämän numeron tekstit osoittavat, queerin kulttuurin eri muodoista.

Samalla teemanumerossa käydyt keskustelut queer-kulttuurin kaipuusta uuteen, huokoisten rajojen ja normien kohtaamisesta syntyvään muotoutumisen tilaan palauttavat mieliin meksikolaisen chicanafeministi Gloria Anzaldúan teoksen *Borderlands/La Frontera, The New Mestiza*, joka julkaistiin jo vuonna 1987, ennen queer -tutkimuksen laajempaa akateemista nousua. Teoksessaan Anzaldúa korostaa queer-tietoisuuden liittämistä keskusteluun etnisyydestä, kulttuurisista rajoista sekä historiallisesta ja poliittisesta positioitumisesta. Hän käyttää naisnäkökulmaista termiä *mestiza consciousness* kuvaillaan perinteisiin positioihin sopimatonta rajatietoisuutta ja anti-identiteettiä.

Anzaldúan teksteissä erilaiset rajaidentiteetit ja queer kietoutuvat yhteen muodostaen mestiza/queer tietoisuutta, joka ei sovi mihinkään tiettyyn kulttuuriseen positioon. Anzaldúan mestiza/queer nostaa keskusteluun rajat, jotka ovat vakiintuneet näkymättömiksi ja hegemonisiksi. Hän tarkastelee samalla, miten näitä rajoja tuotetaan ja ylläpidetään ja kenen intressejä ne vartioivat. Anzaldúa visioi uutta mestizatietoisuutta dynaamisena epäidentiteettinä, joka voi liikkua roolista rooliin ja rajojen yli, muuttaa muotoaan tai purkaa ja rakentaa uudelleen perinteisiä kategorioita. (Ks. Anzaldúa 1987, 82–3.) Anzaldúan *la frontera*, raja-alue, on eräänlainen uudelleenmerkityksellistämisen paikka, jossa toinen ei voi merkitä ilman toista ja jossa yksittäiset merkitykset muuntuvat uusiksi. Valtakulttuurin

edustajien silmissä rajatilan asukit ovat kuitenkin pelottavia ja epänormaaleja hahmoja, jotka erottelevat ”meidät” ”muista”.

Borders are set up to define the places that are safe and unsafe, to distinguish *us* from *them*. A border is a dividing line, a narrow strip along a steep edge. A borderland is a vague and undetermined place created by the emotional residue of an unnatural boundary. It is in a constant state of transition. The prohibited and forbidden are its inhabitants. *Los atravesados* live here: the squint-eyed, the perverse, the queer, the troublesome, the mongrel, the mulatto, the half-breed, the half-dead; in short, those who cross over, pass over, or go through the confines of the ”normal.” (Anzaldúa 1987, 3.)

Myös queer-kulttuurin tuotantoa voi ajatella tällaisena jatkuvassa muutoksessa olevana tuottavana raja- ja välitilana. Tilallisuuteen liittyy kuitenkin myös ajallisuus. Artikkelissaan ”Mustista venuksista pervoihin sekasikiöihin” (2004) Mikko Tuhkanen hahmotteli uutta tapaa ymmärtää queerin suhdetta ajallisuuteen Henri Bergsonin, Gilles Deleuzen ja Gloria Anzaldúan edustamien teoriaperinteiden kautta (Tuhkanen 2004, 291). Hän tulkitsee Anzaldúan pervon eriytyvän evoluution arvaamattomassa jatkumossa sekamuotoisista ilmiöistä. Tuhkanen tulkitsee juuri *Borderlands/La Frontera* -teosta, jossa Anzaldúa pyrkii kuvaamaan evolutiivista ”kehityshyppäystä”, jossa sekamuotoisesta pervosta kehkeytyy jokin uusi ja elinvoimainen suunta. Tuhkanen toteaa hänen ajattelunsa toistavan ”Bergsonin ja Deleuzen eettistä näkökulmaa, jolle keskeistä on olemassa olevan avoimuus muutokselle” (mt., 309). Tuhkanen, kuten Bergson, Deleuze ja Anzaldúa visioivat ”arvaamattoman eriytymisen hahmottumista”, jonka Tuhkanen tulkitsee olevan myös ”nykyisestä järjestelmästä kärsivien vähemmistöjen tyytymättömyydestä kasvavien poliittisten liikkeiden keskeinen tavoite” (mt.).

Vaikka juuri arvaamattomuudessa on queerin lupaus, voidaan myös ajatella, että kun jokin ilmiö tai tapahtuma on nimetty queeriksi, se menettää queerin muotoutumisen potentiaalinsa. Näin ollen potentiaalinen queer tulevaisuus on queeriksi nimetyissä ilmiöissä jo mennyt. Mutta kuten tämän teemanumeron kirjoitukset osoittavat, queer-tutkimuksen kautta on mahdollista näyttää, kuinka kulttuuri antaa, vaikka vastahakoisestikin, yhä uudestaan tilaa epä/terve/tulleille teemoille. Se, mitä tässä kutsumme queer-kulttuuriksi, on prosessuaalista tilaa, jossa kielen tyhjät kohdat, jokin vielä nimeämätön, alkaa materialisoitua. Näin se on se kohta ajallistilallisessa jatkumossa, jossa epä/terve/tullut alkaa kääntyä terveeksi ja tulleeksi.

Jatkuvassa tulemisen tilassa oleva queer-kulttuuri rakentaa koko ajan queerin muotoutumisen prosessia, antaa sille tilan ja ajan. Samalla kun se haluaa muistaa toisin, se myös kieltäytyy näkemästä tulevaisuutta uhkana. Näin sillä on vapaus luoda toisenlaista tulevaisuutta. Vaikka queer-tutkimus kulkee kulttuurin jäljessä ja on tässä mielessä aina jo myöhässä, lukemalla ja käsitteellistämällä tarkastelemaan ilmiöitä toisin se antaa kuitenkin sanoja ja käsitteitä ilmiöille, joita olisi muuten vaikea merkityksellistää. Eve Kosofsky Sedgwick kirjoitti jo vuonna 1994 teoksessaan *Tendencies*, miten lapsena kaipasimme tiloja tai paikkoja, joissa merkitykset eivät asetu siisteihin riveihin (Sedgwick 1994, 3). Ehdotamme queer-kulttuurin olevan tällainen ajallistunut tila, jossa merkitykset eivät vielä ole asettuneet ja jossa muotoutumisen prosessia voi katsoa, tuntea, kokea, uskoa. Tämän teemanumeron queer-kulttuuria luotaavat tekstit puolestaan tekevät näkyväksi tätä muotoutumisen prosessia. Toivotamme kaikille nautinnollisia lukuhetkiä niiden parissa.

Lähteet

- Anzaldúa**, Gloria. 1987. *Borderlands, La Frontera. The New Mestiza*. San Francisco: Aunt Lute Books.
- Sedgwick**, Eve Kosofsky. 1994. *Tendencies*. London: Routledge.
- Tuhkanen**, Mikko. 2004. ”Mustista venuksista pervoihin sekasikiöihin. Rodun ja seksuaalisuuden hybridisistä tieteistä.” – Lasse Kekki ja Kaisa Ilmonen (toim.), *Pervot pidot. Lesbo-, homo-, ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen*. Helsinki: Like, 289–311.

SQS
1–2/2015

IV

Johdanto

Kaisa
Ilmonen
&
Tuula
Juvonen